

४. कृषि व कृषी व्यवसाय क्षेत्रात - डिजिटल प्लॅटफॉर्म आधुनिक प्रवाह

प्रा. डॉ. शरद रं. दरंदले

असोसिएट प्रोफेसर, वाणिज्य विभाग, कला वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, सोनई, ता. नेवासा, जि. अहमदनगर

प्रास्ताविक

भारताचा जवळजवळ 70% भाग हा ग्रामीण भाग आहे. 30% भाग शहरी आहे म्हणून भारताचा सर्वांगीण विकास ग्रामीण भागाच्या शेती विकासावर आधारित आहे. भारतीय अर्थव्यवस्था कृषि प्रधान असल्यामुळे शेती हा भारतीय अर्थव्यवस्थेचा कणा आहे. भारतात औद्योगिक क्रांती वेगाने झाली असली तरी भारतीय अर्थव्यवस्थेत शेतीचे स्थान वरचे आहे. शेती क्षेत्राच्या विकासातून अर्थव्यवस्थेतील इतर क्षेत्रांचा विकास होतो आणि त्यातून एकूण आर्थिक विकासाचा दर उंचावतो.

भारतामध्ये सुरवातीला कृषीक्रांती, त्यानंतर औद्योगिक क्रांती आणि आता तंत्रज्ञानाच्या क्रांतीमुळे मानवी जीवनात आमुलाग्र बदल झालेला आहे.

डिजिटलकरणाची सुरुवात खूप वर्षांपूर्वीच झाली होती. त्याचा वेग कमी असल्यामुळे तंत्रज्ञानात होत असलेले बदल लक्षात येत नव्हते. प्रथम डिजिटल म्हणजे नोंदी ठेवणे, माहितीवर प्रक्रिया करणे अशी कामे केली जात होती. अलीकडील काळात डिजिटल क्रांतीमध्ये झालेल्या संशोधनामुळे नव्या संधी उपलब्ध होत आहे. इंटरनेट, कृत्रिम बुद्धिमत्ता रोबोटिक्स इंजिनिअरींग, ब्लॉक चेन तंत्रज्ञान व इतर तंत्रज्ञानामुळे सामाजिक व आर्थिक क्रांतीला सुरुवात झालेली आहे. स्मार्ट तंत्रज्ञानाचा वापर केल्याशिवाय कोणतेही सरकार, व्यवसाय, सामाजिक संस्था व कृषीक्षेत्राला काम करता येत नाही.

डिजिटल क्रांतीने विशेषता: मोबाईल क्रांतीने सामान्य माणसाच्या जीवनात मोठा बदल घडवून आणलेला आहे. शेतकरी, व्यक्ती, विद्यार्थी, ग्राहक, महिला व उद्योगपती इतर सर्वजण मोबाईलचा वापर करून घरबसल्या अनेक सेवांचा लाभ घेत आहे. यामुळे देशातील लोकांना कोणत्याही कामासाठी रांगेमध्ये उभे राहावे लागत नाही. बसचे व रेल्वेचे आरक्षण, पासपोर्ट, व्हिसा, पैसे काढणे, पैसे पाठविण्याची कामे ई.व्यवहार आता मोबाईलवर होत आहे. शेतक-यांनाही सरकारच्या विविध योजनांचा लाभ घेण्यासाठी फायदा झालेला आहे. डिजिटल शाळा, रुग्णालयामुळे, बँकामुळे ग्रामीण भागातील लोकापर्यंत डिजिटल सेवा पोहोचली आहे.

भारतात दुरसंचार क्षेत्रात अलीकडच्या काळात भरपूर प्रगती झालेली आहे. इंटरनेटचा वापर देशभर वाढत आहे. इंटरनेटवर आधारित अवलंबून असणा-या माध्यमांना 'सोशल मिडिया किंवा समाज माध्यमे' असे म्हणतात त्याची अनेक साधने, रुपये, पध्दती आहेत यांचा वापर वाढतो आहे. ऑडियो-व्हिडियो, मोबाईल, नोटपॅड, व्हॉट्सअप, फेसबुक, टिव्टर, युट्युब, विविध ॲप्स इन्स्टाग्राम, अशा अनेक माध्यमांचा समाज माध्यमांत समावेश होतो.

कृषि व कृषि व्यवसाय क्षेत्रात -डिजिटल प्लॅटफॉर्मचे महत्व

डिजिटल प्लॅटफॉर्म व सोशल माध्यमांचा वापर सर्व क्षेत्रांत वाढत आहे. त्याची सर्व जगावर छाप पाडली आहे. कृषि क्षेत्रही त्याला अपवाद ठरलले नाही. इंटरनेटचा प्रसार व वेग जस जसा वाढीस लागला तसा तसा शेतक-यांच्या नव्या पिढीच्या हातामध्ये मोबाईल आला. मोबाईलचा वापर करुन उत्पादित मालाला योग्य व जादा दराची बाजारपेठ मिळवणे, शेती विषयक ज्ञानात भर घालणे, उत्तम शेती कसून दर्जेदार उत्पादन करणे, ऐकमेकांशी संवाद वाढविणे अशा कामांसाठी कृषि व कृषि व्यवसाय क्षेत्रात -डिजिटल प्लॅटफॉर्म व समाज माध्यमांचा खूप चांगला वापर होत असल्याचे दिसून येत आहे.

कोटयावधी लोक आज वाणिज्यिक आदानप्रदान, सेवा-सुविधा इत्यादी करितां सामाजिक व डिजीटल माध्यमांचा मोठया प्रमाणात वापर करीत आहेत. ज्याद्वारे खरेदीदार- विक्रेता यांना इच्छित वस्तू व सेवा वाजवी दरात आणि वेळेत पुरविणे, मिळविणे सहज शक्य होत आहे. त्यामुळे कृषि व कृषि व्यवसाय क्षेत्रातील शेतक-यांनी व व्यावसायिकांनी भविष्यातील संधी पदरात पाडून घ्यावयाच्या झाल्यास या सामाजिक व डिजीटल माध्यमांच्या वाढत्या लोकप्रियतेचा फायदा घेणे अत्यावश्यक आहे.

अलीकडच्या काळात अस्तित्वात आलेल्या 'डिजिटल इंडिया' संकल्पनेचा मुळ हेतूच शासन, संबंधित विभाग आणि देशातील जनता यांच्या एकात्मिक प्रयत्नातून लोकांना सार्वजनिक सेवा डिजिटल उपलब्ध करुन देत असल्याने देशव्यापक डिजिटल सोईसुविधा (ब्रॉडबॅन्ड, हायस्पीड इंटरनेट) शासन सेवांची डिजिटल पोहोच आणि डिजिटल साक्षरता या सर्व बाबींना विशेष प्राधान्य दिले जात आहे. देशातील लोक निधी अंतरणासाठी तसेच व्यापारी व्यवहारांसाठी आज मोबाईल बँकिंगचा मोठया प्रमाणात वापर करताना दिसून येतात. देशांत मागील पाच वर्षांच्या काळात 'मोबाईल बँकिंग' लोकप्रिय होताना दिसून येत आहे. डिजिटल तंत्रज्ञानाच्या प्रसारामुळे उद्योग व कृषि क्षेत्रातील उत्पादकतेत वाढ तसेच करोडो भारतीयांच्या जीवनमानात सुधारणा शक्य आहे. कृषि व कृषि व्यवसाय क्षेत्रातील संस्थांचा देशाच्या आर्थिक, सामाजिक वाढीत मोठा वाटा असल्याने कृषि व कृषि व्यवसाय क्षेत्रात -डिजिटल प्लॅटफॉर्म नविन क्रांती घडवू शकेल.

संशोधनाची उद्दिष्टे

1. कृषि व कृषि व्यवसाय क्षेत्रात डिजिटल प्लॅटफॉर्मचा वापर वाढत आहे.
2. कृषि व कृषि व्यवसाय क्षेत्रात डिजिटल प्लॅटफॉर्मचा वापरामुळे शेतक-यांचा सर्वसमावेशक विकास वाढला आहे.

कृषि व कृषि व्यवसाय क्षेत्रात डिजिटल प्लॅटफॉर्मची-ऊपयुक्तता

निसर्गावर अवलंबून असलेल्या शेतीसारख्या क्षेत्राला डिजिटल प्लॅटफॉर्मची व समाज माध्यमांचा मोठा फायदा होत आहे. डिजिटल प्लॅटफॉर्म विषयी शेतक-यांमध्ये जनजागृती झाल्याने त्याचा लाभ होताना दिसत आहे. डिजिटल प्लॅटफॉर्मचा समाज माध्यमांचा सकारात्मक पध्दतीने वापर होत असल्याने डिजिटल प्लॅटफॉर्मचा प्रसार शेतक-यामध्ये जलदगतीने होत आहे.

ऑडियो-व्हिडियो, मोबाईल, नोटपॅड, वॉट्सअप, फेसबुक, ट्विटर, युट्युब, विविध ॲप्स इन्स्टाग्राम, अशा अनेक डिजिटल प्लॅटफॉर्मचा व सामाजिक माध्यमांचाही उपयोग शेतीतील तंत्रज्ञानाच्या प्रसारासाठी होऊ लागला आहे. जलसिंचन

योजना ,बेण्याची निवड करणे, नवीन लागवड पध्दतीचा वापर करणे, कृषि अवजारांचा वापर, हंगामनिहाय पीक लागवड, आंतरपीक घेणे, रोगनियंत्रणासाठी उपाय, पाणी, शेणखत, रसादनांचा परिस्थितीनुसार वापर कसा करावा याबाबत माहिती या माध्यमातून दिली जाते. शेतीच्या व्यवस्थापनासाठी, पिकातील किड रोग यांच्या नियंत्रणासाठी मोबाईल आणि इंटरनेट यांच्या जोडणीतून जीपीएस कार्यप्रणालीवर आधारित विविध प्रणाल्यांच्या मध्या डिजिटल प्लॅटफॉर्मवर व सोशल मिडिया वर उपलब्ध आहेत. त्यामुळे किड रोगाचा भविष्यात होऊ शकणारा प्रादुर्भावचे पुर्नानुमान आधीच मिळते. त्यामुळे प्रतिबंधात्मक उपाययोजना करता येतात. शेती व्यवसायात काय पिकतंय यापेक्षा बाजारपेठेय काय विकतंय याला महत्व असल्याने अन्नप्रक्रिया, शेतमालाचा व्यापार, शेतीपूरक जोडधंदे, फळबाग लागवड, परदेशी भाजीपाला, शेतीमधील आधुनिक तंत्रज्ञानावर भर देताना डिजिटल प्लॅटफॉर्मचा व सोशल मिडियामधील साधनांचा प्रभावी वापर शेतक-यांकडून होऊ लागला आहे.

कृषि व कृषि व्यवसाय क्षेत्रात -डिजिटल प्लॅटफॉर्मचे महत्वाचे ॲप्स

1. डिजिटल 7/12

7/12 ॲप्सवरून जिल्हा, तालुका, सर्व्हे क्रमांक/गट क्रमांक इत्यादी माहिती भरल्यानंतर पीडीएफ स्वरूपात सातबारा दिसतो.

2. **किसान योजना-** ज्या शेतक-यांना शेताविषयक तंत्रज्ञानाची माहिती करून घेण्याची आवड आहे त्यांच्यासाठी हे ॲप फार उपयोगी आहे. या ॲप च्या माध्यमातून सरकारच्या शेताविषयक योजनांची माहिती मिळते.
3. **चावडी-** हा ॲप शेतक-यांसाठी एक सल्लागार म्हणून काम करतो. ई-चावडीवर शेती तज्ञ उच्चशिक्षित शेतक-यांनी विचारलेल्या प्रश्नांना समाधानकारक उत्तरे देतात. त्याचप्रमाणे ज्या शेतक-यांना स्वतःचा व्यवसाय सुरु करायचा आहे त्यांना योग्य ती माहिती पुरवितात तसेच त्यांच्या उद्योगासाठी लागणारा कच्चा मालही पुरवितात.
4. **कृषिकिंग-** या ॲपसद्वारे शेतीसाठी पूरक असणा-या हवामानाविषयी माहिती मिळते. त्याच बरोबर बाजारभाव, सरकारी योजना व पिका विषयी माहिती मिळविता येते. तसेच या ॲपवर शेती तज्ञांना शेतकरी प्रश्न विचारू शकतात.
5. **ई ट्रेडिंग प्रणाली (ई-नाम ॲप) -** बाजार समितीत ई-ट्रेडिंग (ई-नाम) प्रणालीचा अवलंब करण्यात येत आहे. शेतक-यांच्या मालाची बाजार समितीत होणारी आवक ई- गेट प्रणालीद्वारे होते. ई-ट्रेडिंगद्वारे व्यापारी बोली लावतात. ई-वेट झाल्यानंतर शेतक-यांच्या खात्यात पैसे जमा होतात.

निष्कर्ष

आज डिजिटलायझेशनने प्रत्येक व्यक्ती व संघटना प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्षरित्या मोठया प्रमाणात प्रभावित झाल्याचे दिसून येते. डिजिटलायझेशनच्या अंगीकाराने छोटया आणि मध्यम शेतक-यांना त्यांचा व्यवसाय वाढीच्या अकल्पित संधी उपलब्ध होणार असून डिजिटलायझेशनमुळे शेतक-यांना केवळ त्यांच्या सभासद ग्राहकांशी थेट जुळण्याचाच मार्ग मोकळा होणार

नसून त्यांच्या कृषि व्यवसायावर अधिक चांगले नियंत्रण राखणे यामुळे सहज शक्य होईल. आजच्या जगात डिजिटलायझेशनच्या संभाव्य सामर्थ्याकडे दुर्लक्ष करणे अशक्य आहे, कारण आज ओला, उबेर, फ्लिपकार्ट, स्नॅपडिल, पेटीएम, नेटफ्लिक्स, ॲमेझॉन यासारखे छोटे व मध्यम सेवा उद्योग डिजिटलायझेशनद्वारे नाविन्यपूर्ण कल्पना राबवित आहेत. शेतक-यांना देखिल त्यांच्या व्यवसायात यशाच्या अपार संधी आज उपलब्ध आहेत. यामुळे शेतक-यांनी डिजिटलायझेशनच्या बापाराबाबत संदिग्धता दूर सारून डिजिटल अर्थव्यवस्थेत तात्काळ समरस होणे गरजेचे आहे.

शेतक-यांची आजची पिढी शिक्षित आहे. समाज माध्यमांचे वेगवेगळे प्रकार ते कुशलतेने हाताळत असतात. जगभर चाललेले संशोधन, तंत्रज्ञान याची माहिती शेतक-यापर्यंत डिजिटल प्लॅटफॉर्मद्वारे जलदगतीने पोहचत आहे. त्याद्वारे शेतक-यांमधील परस्पर संवाद वाढीस लागत आहे. शेती व्यवसायाला शेतमजुरांची कमतरता मोठ्या प्रमाणात जाणवत आहे. त्यातून कमी शेतमजुरात, अल्प खर्चात चालवली जातील, वापरण्यास सुलभ अशी कृषि औजारं तयार केली जात आहेत. त्याचे चलचित्र बनवून त्याचा वापर कसा करावा हे समाज माध्यमातून (युट्युब) प्रसारित केले की ते कसे चालते हे शेतक-यांमधील मोठ्या वर्गाला घरबसल्या समजू शकते. व्हॉट्सॲपच्या अनेक ग्रुपद्वारे शेतक-यांना आणखी विस्तृत समूहांपर्यंत पोहोचणे शक्य होत आहे. त्यामुळे शेतकरी समाज माध्यमाकडे वळत आहे. समाज माध्यमांचा शेतक-यांना खुपच चांगल्या प्रकारे फायदा होत असल्याचे दिसून येत आहे. कृषि व कृषि व्यवसाय क्षेत्रात डिजिटल प्लॅटफॉर्मचा वापरामुळे शेतक-यांचा सर्वसमावेशक विकास वाढला आहे.

संदर्भ

- १. ॲग्रीवन मासिके २. विलियंट स्टार्ट-अप- मराठी भाषांतर कॅस्पियन बुड्स